

Wrocław 2015

Nr 1(3)/2015

PRZEMYSŁAW HANKUS

Uniwersytet Wrocławski

SZKOCKIE REFERENDUM NIEPODLEGŁOŚCIOWE JAKO PRZYKŁAD DĄŻEŃ SECESJONISTYCZNYCH W EUROPIE

Przeprowadzona w 1998 r. w Wielkiej Brytanii dewolucja¹ w założeniu miała doprowadzić do wyhamowania, ostudzenia, a w konsekwencji wygaszenia secesjonistycznych, niepodległościowych dążeń Szkotów (w mniejszym stopniu Walijczyków). Jednak z czasem, w szczególności po zdobyciu większości mandatów w szkockim parlamencie przez Szkocką Partię Narodową (Scottish National Party, SNP), hasła jeszcze dalej idącej dewolucji, nie wyłączając zerwania budzącej do dziś wiele sporów², zawartej w 1707 r., ponad 300-letniej unii Szkocji z Anglią, powróciły do debaty publicznej. Zaowocowały one rozpisaniem i przeprowadzeniem 18 IX 2014 r. na terenie Szkocji referendum niepodległościowego, w którym mieszkańcy tego kraju mieli zdecydować, czy są za utworzeniem (lub też przywróceniem) niepodległego państwa, czy też opowiadają się przeciw takiemu rozwiązaniu.

Celem artykułu jest naświetlenie przyczyn, które legły u podstaw przeprowadzenia wspomnianego plebiscytu, ewaluacja wyników oraz analiza jego skutków, jak również próba odpowiedzi na pytanie, czy kwestia dążeń niepodległościowych w Szkocji została dzięki referendum z 2014 r. definitywnie rozwiązana. Ponadto, jedno z potencjalnych rozwiązań omawianego problemu, zostanie przeanalizowane przez pryzmat założeń filozofii politycznej libertarianizmu.

¹ M. Kaczorowska, *Proces dewolucji w Wielkiej Brytanii – między regionalizacją a federalizmem. Przypadki: Szkocji, Walii, Anglii*, [w:] *Dylematy państwowości*, red. K. Trzeciński, Warszawa 2006.

² Zob. P. Hanczewski, „Patrioci” i „ludzie innego rodzaju”. *Szkockie spory o unię 1707 roku*, Toruń 2010.

Szkocja na drodze do referendum niepodległościowego

Zgodne z przewidywaniami³ zwycięstwo SNP w wyborach do Holyrood, tj. szkockiego parlamentu⁴, przeprowadzonych 5 V 2011 r., stworzyło zupełnie nową, niespotykaną dotychczas (od momentu przywrócenia szkockiego parlamentu w 1999 r.) na szkockiej scenie politycznej sytuację: ugrupowanie jawnie prosecesjonistyczne, którego jednym z głównych haseł i postulatów było przeprowadzenie referendum ws. niepodległości Szkocji, uzyskało możliwość samodzielnego rządów i realizacji swojego programu, zdobywając 69 miejsc w 129-osobowym parlamencie⁵. *Ipsa facto* to, co do tej pory figurowało jedynie w kolejnych programach wyborczych czy też oficjalnych dokumentach, wydawanych przez SNP⁶, gdy ugrupowanie to tworzyło jedynie rząd mniejszościowy, mogło zostać wprowadzone w życie i urzeczywistnione. Lider szkockich nacjonalistów, Aleksander Salmond⁷, odkąd zaangażował się w działalność polityczną, stale artykułował główny cel na jego politycznej agendzie: niepodległość Szkocji. Jego zdaniem ani autonomia, ani dewolucja, a w związku z tym referenda takie, jak te przeprowadzone w Szkocji w 1979 r. czy 11 IX 1997 r.⁸, nie były rozwiązaniami ani adekwatnymi, ani wystarczającymi, a co najwyżej stanowiły półśrodki. Mandat i zaufanie mieszkańców Szkocji uzyskane w 2011 r. przez ugrupowanie A. Salmonda stanowiło dla władz centralnych w Londynie wyraźny sygnał, że przyszłość unii angielsko-brytyjskiej ponownie zostanie poddana w wątpliwość.

³ W. Lorenz, *Szkoccy nacjonałiści szli po zwycięstwo*, „Rzeczpospolita” [dalej: „Rz”], 6 V 2011.

⁴ P. Kościński, *Szkocja bliżej niepodległości?*, „Rz”, 7 V 2011.

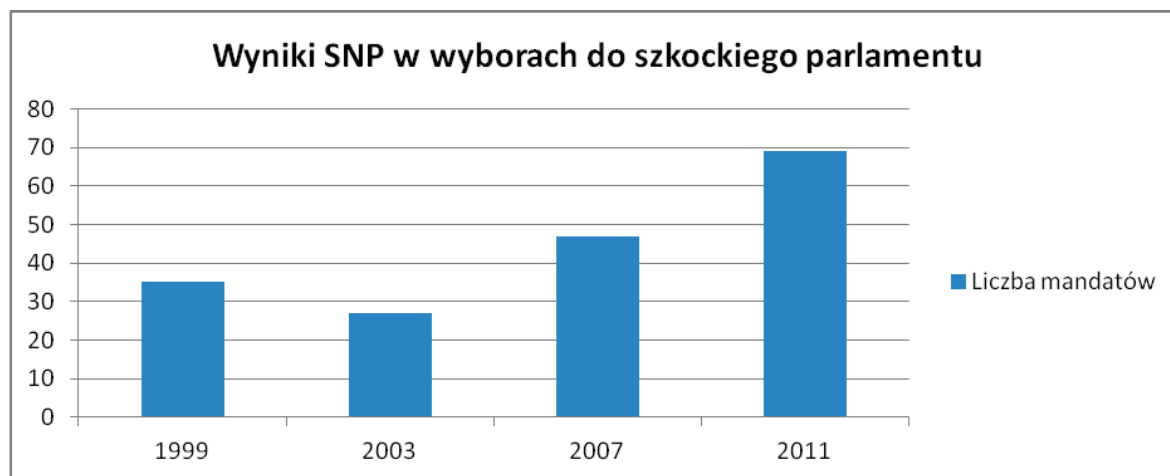
⁵ *Results analysis*, Scottish parliament, www.scottish.parliament.uk/msps/29398.aspx (14 XI 2015).

⁶ Zob. The Scottish Government, *Your Scotland Your Voice. A National Conversation*, Edinburgh 2009; Scottish National Party, *Manifesto 2007: It's time to move forward*, Glasgow 2007; Scottish National Party, *Manifesto 2011: Re-elect a Scottish Government Working for Scotland*, Glasgow 2011.

⁷ Sylwetkę tego charyzmatycznego polityka opisał David Torrance. Autor starał się przedstawić „ludzkie oblicze” Salmonda oraz ukazać, co czyni go nacjonalistą, jak ukształtowały się jego poglądy polityczne, oraz jakiego rodzaju krajem mogłaby zdaniem lidera Scottish National Party (SNP) stać niepodległa Szkocja. Biografia opisuje wydarzenia do szóstego miesiąca funkcjonowania szkockiego rządu SNP po wygranych przez tę partię szkockich wyborach w maju 2011 r.; Zob. D. Torrance, *Salmond: Against All Odds*, Edinburgh 2011.

⁸ M.A. Wirtel, *Szkocja – 300 lat i już dość?*, 10 V 2007, Portal Spraw Zagranicznych, www.psz.pl/tekst-4489/Michal-Andrzej-Wirtel-Szkocja-300-lat-i-juz-dosa (14 IV 2012).

Wyk. 1. Wyniki Szkockiej Partii Narodowej w wyborach do szkockiego parlamentu w latach 1999–2011

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.scottish.parliament.uk/msps/election-results.aspx

Mając na uwadze wyniki badań opinii publicznej, które wskazywały, iż idea niepodległej Szkocji ma znacznie mniej zwolenników, niż chociażby pomysł jeszcze dalej idącej dewolucji⁹, po trwających dziewięć miesięcy negocjacjach¹⁰, premier rządu Jej Królewskiej Mości Dawid Cameron, w przeciwieństwie chociażby do premiera hiszpańskiego rządu, Mariana Rajoya, który zablokował możliwość przeprowadzenia wywołującego skutki prawne referendum niepodległościowego w Katalonii w listopadzie 2014 r.¹¹, zdecydował się przystać na propozycję SNP. W konsekwencji, zgodnie z zezwalającymi na taki krok zapisami sekcji 30 *Scotland Act*¹², podpisał 15 X 2012 r. z Salmondem (kontrasygnowane przez Sekretarza Stanu ds. Szkocji Michała Moora oraz Zastępcę Pierwszego Ministra Szkocji, Nikolę Sturgeon) tzw. *Porozumienie z Edynburga*¹³. Na jego mocy szkocki

⁹ Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci można zaobserwować w miarę stały, charakteryzujący się niewielkimi wahaniami, odsetek zwolenników niepodległości Szkocji, oscylujących w granicach 1/3 respondentów, nie przekraczający bariery 50%; Zob. Ipsos MORI, *Support for Scottish Independence: The 36-year trend*, www.ipsos-mori.com/contactus/offices/scotland/indy-ref2014/polling/votingintention.aspx (10 XI 2015).

¹⁰ A. Kazimierczuk, *Szkoci przygotowują się do referendum niepodległościowego*, 11 I 2012, „Rz”, www.rp.pl/artykul/790006-Szkoci-przygotowuja-sie-do-referendum-niepodleglosciowego.html (12 IV 2012).

¹¹ Rajoy: *referenda jak torpedy*, „Rz”, www.rp.pl/artykul/26,1141948-Rajoy--referenda-niepodleglosciowe-torpeduja-integracje-europejska.html (17 IX 2014); *Hiszpania powiedziała „nie” referendum ws. Katalonii*, „Rz”, www.rp.pl/artykul/305909,1144644-Rzad-Hiszpanii-nie-zgodzil-sie-na-referendum-ws--Katalonii.html (28 IX 2014).

¹² *Scotland Act 1998*, www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/46/section/30 (15 XI 2015).

¹³ *Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence of Scotland*, Edinburgh, 15 October 2012.

parlament uzyskał możliwość, w oparciu o zasady wynegocjowane i zapisane w *Porozumieniu*, rozpisania referendum ws. niepodległości Szkocji¹⁴.

Celem wypełnienia powyższych ustaleń Holyrood uchwalił 14 XI 2013 r. *Scottish Independence Referendum Act 2013*. Zgodnie z zapisami tego dokumentu, uprawnieni do głosowania (w tym osoby, które ukończyły 16 lat¹⁵) w 32 szkockich jednostkach administracyjnych, tj. hrabstwach, w dniu 18 IX 2014 r.¹⁶ mieli odpowiedzieć na jedno, jasno sformułowane pytanie: „Czy Szkocja powinna być niepodległym krajem”? Wykluczono tym samym możliwość przeprowadzenia plebiscytu, w którym Szkoci mogliby opowiedzieć się za jedną z kilku sugerowanych opcji, jak przykładowo tzw. *devo max*, oznaczającą uzyskanie możliwie najszerszych kompetencji w ramach procesu dewolucji.

Kampania przedreferendalna

Blisko dwa lata, jakie dzieliły podpisanie porozumienia Cameron-Salmond od daty przeprowadzenia plebiscytu, przeznaczone zostały na ożywioną, barwną, momentami zacieklą, pogłębioną, choć nie zawsze w pełni merytoryczną i niepozbawioną przejawów sofizmów czy naginania faktów debatę na temat ewentualnych następstw z jednej strony uzyskania przez Szkocję niepodległości, oraz utrzymania *status quo*, pozostawienia Wielkiej Brytanii w obecnym kształcie z drugiej. Mieszkańcy Zjednoczonego Królestwa, zarówno w samej Szkocji, jak i w Anglii, podzielili się na dwa przeciwstawne obozy, odzwierciedlające postawy proniepodległościowe i prounionistyczne. Pierwsza z grup, opowiadająca się za głosowaniem na „tak” w referendum, skupiła się pod szyldem *Yes Scotland*, gdzie jednym z głównych, wiodących podmiotów było SNP i A. Salmond, wspierany przez Blaira Jenkinsa. Druga natomiast, złożona z wielu środowisk, które w innych sprawach niekoniecznie występowały razem, jak Torysi, Laburzyści czy Liberalni Demokraci, prowadziła kampanię pod hasłem *Better Together* (Lepiej Razem), gdzie pierwszoplanowymi postaciami byli Alistair Darling, były laburzystowski Minister Skarbu oraz M. Moore, którym w sukurs przychodził premier D. Cameron¹⁷.

¹⁴ P. Jendroszczyk, *Czy Szkocja będzie niepodległa?*, „Rz”, 16 X 2012.

¹⁵ M. Szymaniak, *16-latki przesądzą o niepodległości Szkocji?*, „Rz”, 11 X 2011.

¹⁶ Niemal w 700. rocznicę kluczowej dla historii Szkocji i Wysp Brytyjskich bitwy pod Bannockburn (1314); Zob. J. Wojtczak, *Bannockburn 1314*, Warszawa 2003; T. Kapitaniak, *Bannockburn 1314*, Łódź 2002.

¹⁷ Premier Cameron przestrzega przed niepodległością Szkocji, „Rz”, www.rp.pl/artykul/3-0,1085270-Premier-Cameron-przestrzega-przed-niepodlegloscia-Szkocji.html (8 II 2014); *Cameron błaga Szkotów: Nie opuszczajcie brytyjskiej rodziny*, www.rp.pl/artykul/30,1139868-Panika-we-wladzach-Wielkiej-Brytanii.html (12 IX 2014).

Obie strony sporu wpisały się w swoich działaniach w klasyczny model binarnych opozycji¹⁸, prezentując swoje pomysły i ich uzasadnienia jako słuszne, prawdziwe i korzystne, odmawiając jednocześnie tego statusu argumentom oponentów. Zarówno jedni, jak i drudzy, korzystali z pomocy specjalistów z różnych dziedzin (prawo, ekonomia itd.) oraz *think tanków*. W rezultacie powstało wiele dokumentów, opracowań, broszur bądź biuletynów, w których zarówno Yes Scotland¹⁹, jak i Better Together²⁰, przekonywały uprawnionych do wzięcia udziału w referendum do swoich racji²¹. Merytoryczna debata, w której posiłkowano się przygotowywanymi na zlecenie rządów raportami, odbyła się zarówno

¹⁸ J. Błuszkowski, *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa 2005, s. 19, 23.

¹⁹ Na czas trwania kampanii uruchomiono witrynę internetową www.yesscotland.net, gdzie zamieszczono m.in. takie materiały, jak: Yes Scotland, *Briefing Document: Opportunities for an Independent Scotland*; Yes Scotland, *The financial facts*; Yes Scotland, *Scottish Independence – Frequently Asked Questions*. Obecnie dostępne są m.in. w zbiorach National Library of Scotland w Edynburgu.

²⁰ Zob. Better Together, *Best of both worlds for Scotland: why we are Better Together*; Better Together, *Better Together response to Prospect, Union for Professionals*; Better Together, *The Facts: Why We Are Better Together*; Conservative Friends of the Union, *Together for good. 4 positive reasons for Scotland to stay in the UK*, Glasgow 2014; Conservative Friends of the Union, *Scotland is better off in Britain. It's a fact*, Glasgow 2014; Ruth Davidson on behalf of the Conservative Friends of the Union, *Pledge Letter*, Glasgow 2014.

²¹ Na polu ekonomii na uwagę zasługują: przygotowane przez Scottish Economic Society *Economic Consequences of Scottish Independence*, edited by D. Bell, D. Eiser, K. Beckmann, Hamburg 2014. Wartościowe analizy, z których korzystano w YES Scotland, dostarczył również Scottish Council for Development and Industry (SCDI): *Blueprint for Scotland. Nation-Assets-People. Action Plan for Growth 2010*; *Future Scotland. Energy*; *Future Scotland. Europe and International*; *Future Scotland. Macroeconomic and Fiscal Sustainability*; *Future Scotland. Discussions and Priorities*; Kampania Better Together korzystała z opracowań przygotowanych przez Institute of Chartered Accountants Scotland (ICAS): *a Scotland's Tax Future*; *Taxes Explained*; *The Scottish Parliament Economy, Energy and Tourism Committee. Inquiry into Scotland's Economic Future Post 2014*; *Scotland's Pensions Future: Have Our Questions Been Answered?*; *The General Principles of the Revenue Scotland and Tax Power Bills*; *Scotland's Pensions Future: What Pensions Arrangements Would Scotland Need?*; *Response to the Scottish Government „A Consultation on Tax Management”*; *The General Principles of the Land and Buildings Transaction Tax (Scotland) Bill*; *Tax Issues Arising from the Scotland Act 2012*; *Scotland's Tax Future*; *The Practicalities of Tax Devolution*; *Scotland's Tax Future: What Tax System Would Scotland Want? The ICAS Viewpoint*; a także J. Frecknall-Hughes, S. James, R. McIlwhan, *The Tax Implications of Scottish Independence or Further Devolution*, Edinburgh 2014; W debacie wziął udział również Institute for Fiscal Studies (IFS): M. Amior, R. Crawford, G. Tetlow, *Fiscal sustainability of an independent Scotland*, London 2013; D. Phillips, *Government spending on benefits and state pensions in Scotland: current patterns and future issues*, London 2013; B. Deaner, D. Phillips, *Government spending on public services in Scotland: current patterns and future issues*, London 2013; a także S. Adam, P. Johnson, B. Roantree, *Taxing an independent Scotland*, London 2013; Zob. również A. JK Bailes, B. Thorhallsson, R. Lorna Johnstone, *Scotland as an Independent Small State: Where would it seek shelter?*, „Icelandic Review of Politics and Administration” 2013, Vol. 9, Issue 1, s. 1–20.

w Westminsterze, jak i w Pàrlamaid na h-Alba²². Kampania obecna była także polu sztuki, angażując lokalnych artystów i przedstawicieli świata kultury²³, aczkolwiek należy w tym miejscu zaznaczyć, że w przeciwieństwie chociażby do Katalonii determinanty kulturowe²⁴ (język, lokalne tradycje, tożsamość narodowa²⁵, religia itp.) nie odgrywały aż tak istotnej roli w dyskursie i w kształtowaniu się postaw proscesjonistycznych²⁶. Argumenty za i przeciw niepodległej Szkocji rozważano również na polu popularno-naukowym, czego efektem jest szereg publikacji temu poświęconych zagadnieniu²⁷. Niemniej jednak najważniejsze, najbardziej wyczerpujące opracowania, do których odwoływano się w toku kampanii, to z jednej strony niezwykle obszerny dokument *Scotland's Future. Your Guide to an Independent Scotland*²⁸ oraz *We belong together: The case for a United Kingdom* z drugiej.

Tematami, które zdominowały przedreferendalną kampanię, były takie kwestie, jak: członkostwo niepodległej Szkocji w Unii Europejskiej (UE) i w innych organizacjach międzynarodowych (automatyczne uzyskanie-przedłużenie członkostwa czy też konieczność ponownego ubiegania się o nie), przyszła waluta (Euro czy funt szterling i pozostanie w unii monetarnej z Anglią), obronność, arsenał nuklearny i instalacje militarne na terenie Szkocji (oraz powiązane z tym członkostwo w Sojuszu Północnoatlantyckim), system emerytalny (czy niepodległa Szkocja będzie w stanie wypłacać świadczenia na dotychczasowym poziomie), służba zdrowia i status National Health Service (Narodowa Służba Zdrowia, NHS), finanse, opodatkowanie, budżet i zadłużenie kraju (na ile uniezależnienie się Szkocji wpłynie na przychody oraz czy nowy rząd będzie w stanie spłacić zagraniczne należności), ustrój (republika czy monarchia parlamentarna z Elżbietą II jako głową państwa), gospodarka (w tym głównie przemysł i powiązany z nim temat eksploatacji złóż ropy naftowej na Morzu Północnym), sukcesja zobowiązań prawnomiędzynarodowych czy bezpieczeństwo energetyczne (wraz

²² Zob. H. Armstrong, *Scotland: Referendum and independence. A select bibliography*, SN/PC/06698, Parliament & Constitution Centre, 04 February 2014.

²³ Zob. odpowiednio S. Bremner, *The Early days of a better nation. Or how we laid the foundation for the campaign that will win an independent Scotland*, Edinburgh 2015; *Unstated. Writers on Scottish Independence*, edited by S. Hames, Edinburgh 2012.

²⁴ Zob. M. Gardiner, *Modern Scottish Culture*, Edinburgh 2005.

²⁵ *Being Scottish. Personal Reflections on Scottish Identity Today*, edited by T. Devine, P. Logue, Edinburgh 2002; W. Ferguson, *Identity of the Scottish Nation. A Historic Quest*, Edinburgh 1998; www.whatscotlandthinks.org/questions/forced-choice-national-identity-5#line (15 XI 2015).

²⁶ Wywiad z doktorem Alanem Convery, przeprowadzony 7 X 2015 r. na University of Edinburgh.

²⁷ Zob. chociażby A. McConnachie, *Devo-danger*, Glasgow 2014; J. Robertson, *The Day After the Referendum. What kind of Scotland do you want?*, Glenrothes lub Edinburgh 2014.

²⁸ K. Sobiepanek, *Szkocja: SNP publikuje przewodnik po niepodległości*, 26 XI 2013, Portal Spraw Zagranicznych, www.psz.pl/tekst-44521/Szkocja-SNP-publikuje-przewodnik-poj-niepodleglosci (28 XI 2013).

z pojawiającym się pomysłem stopniowego przechodzenia na tzw. Odnawialne Źródła Energii i uczynienia ze Szkocji „wiatrowej Arabii Saudyjskiej”).

Zarówno strona *Yes Scotland*, jak i *Better Together*, popełniały w swoich analizach ten sam, kardynalny błąd, polegający na ekstrapolowaniu przeszłych i obecnych wydarzeń, tendencji czy danych w przyszłość, tj. braniu pewnego wycinka rzeczywistości, pewnej statystyki i konstruowaniu na tej podstawie scenariusza przyszłości w bardzo długim horyzoncie czasowym. Jest to fundamentalnie błędne postępowanie, ponieważ nie bierze pod uwagę znakomitej ilości zmiennych (zależnych i niezależnych), elementu nieprzewidywalności, a przede wszystkim, abstrahuje od bodaj najważniejszego, czyli elementu ludzkiego działania: jednostkowych preferencji, subiektywnych wartościowań i wyborów. Obie strony błędnie zakładały, że wiedzą, iż w danych okolicznościach ludzie będą zachowywali się w taki, a nie inny sposób; że w reakcji na pewne zjawisko nastąpią niejako automatycznie zachowania; że wszystko można wzorem metodologii stosowanej w naukach przyrodniczych (pozytywizm, empiryzm, „epistemologiczny aposterioryzm”) dokładnie obliczyć i skalkulować²⁹.

Co ciekawe, w kampanię na rzecz głosowania za niepodległością Szkocji zaangażowały się również podmioty zagraniczne. Przykładowo, Katalończycy, Baskowie i Sardyńczycy otwarcie wspierali szkockich secesjonistów, mając nadzieję, że niepodległość Szkocji oznaczać będzie pierwszy poważny krok na drodze do uniezależniania się innych, domagających się niepodległości regionów w Europie³⁰.

Wyniki referendum i jego bezpośrednie następstwa

Zgodnie z przewidywaniami³¹, prezentowanymi chociażby w szkockiej prasie³² tuż przed jednym z najważniejszych dni w historii Szkocji, „dnem

²⁹ Na tego typu błędach opierały się chociażby szacunki co do przyszłych wpływów z eksploatacji złóż ropy, w których brano pod uwagę aktualne, obecne ceny za baryłkę lub też nieznacznie od nich odbiegające, „zapominając”, że w ciągu tak długiego okresu, na jaki szacowane jest ich wykorzystanie, fluktuacje mogą być tak znaczące, że cena może ulec dramatycznym wręcz zmianom.

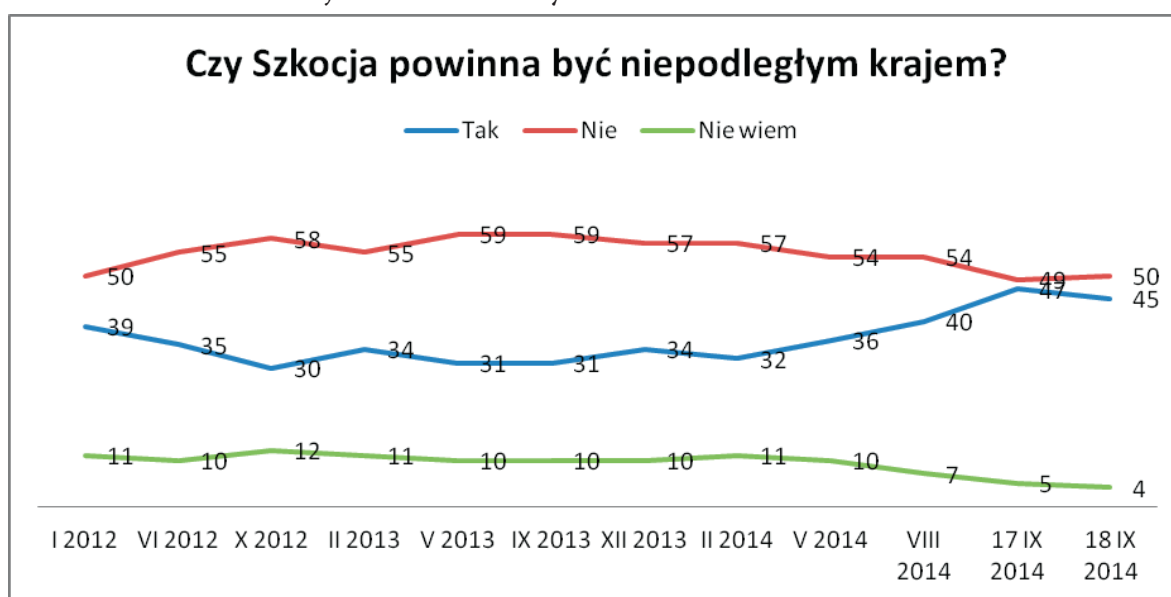
³⁰ *Katalończycy, Baskowie i Sardyńczycy agituja na „Yes” dla niepodległej Szkocji*, „Rz”, www.rp.pl/artykul/30,1142398-Kto-popiera-niepodleglosc-Szkocji-.html (25 IX 2014).

³¹ Aczkolwiek niedługo przed 18 IX 2014 r. różnica między przeciwnikami, a zwolennikami niepodległości Szkocji zmalała do zaledwie kilku punktów procentowych, do wartości wcześniej nie odnotowywanych. Co ciekawe, nawet wśród zwolenników secesji można było zaobserwować postawy, które można by określić mianem pesymistycznych. Przykładowo, w wywiadzie zrealizowanym przez Mises Institute, Andy Duncan stwierdził, że jest w stanie postawić sporo złota na to, że w referendum padnie więcej głosów przeciwko zerwaniu Unii. *Jeff Deist Talks Scottish Secession and the EU with Andy Duncan*, www.mises.org/library/andy-duncan-explains-charade-independence-ukip-and-scotland (3 IX 2014).

³² W „Daily Telegraph” pisano, że Szkoci nie opowiedzą się za niepodległością, ponieważ oznaczałoby to upadek gospodarki oraz „scenariusz grecki”. *Scotland ‘will collapse’ if it walks away from UK debt* oraz *Independent Scotland ‘could become the next Greece’*, „Daily Telegraph”, 17 IX 2014.

przeznaczenia”³³, „dniem rozrachunku”³⁴, w którym miała zapaść kluczowa decyzja dla przyszłości następnych pokoleń Szkotów i Anglików³⁵, zwolennicy utworzenia niepodległej Szkocji ponieśli porażkę, aczkolwiek można pokusić się o *prima facie* paradoksalne stwierdzenie, że osiągnęli niemały sukces³⁶. Dzień przed referendum różnica między przeciwnikami a zwolennikami niepodległości wynosiła bowiem jedynie 4 punkty procentowe³⁷. „Nie” dla niepodległości oznaczało bowiem w świetle wydarzeń z okresu 2012–2014 tak czy inaczej poważne zmiany dla Wielkiej Brytanii³⁸.

Wyk. 2. Odsetek respondentów opowiadających się za lub przeciw niepodległością Szkocji w okresie od stycznia 2012 do września 2014

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Referendum voting intention: Recent Trend*, www.ipsos-mori.com/contactus/offices/scotland/indyref2014/polling/votingintention.aspx

Z 4 283 786 osób uprawnionych do głosowania, w referendum wzięło udział 3 623 342 obywateli Szkocji, *eo ipso* frekwencja wyniosła rekordowe 84,6%. Na „tak” (za niepodległością) zagłosowało 1 617 989, natomiast na „nie” (przeciw niepodległości, za utrzymaniem Unii) 2 001 926 osób, co stanowiło odpowiednio

³³ *Day of destiny. Scotland goes to the polls for historic decision on the country's future*, „The Scotsman” 18 IX 2014.

³⁴ M. Gardham, M. Settle, K. Delvin, R. Dinwoodie, *Scotland's day of reckoning*, „The Herald”, 18 IX 2014.

³⁵ J. Bradley, *Voters march into history to decide nation's future*, „The Scotsman”, Friday 19 September 2014.

³⁶ I. Macwhirter, *Exit of Salmond is the final cruel blow for defeated Yes supporters*, „The Herald”, 20 IX 2014.

³⁷ T. Peterkin, *Poll has No in the lead but Yes closing the gap*, „The Scotsman”, 17 IX 2014; S. Coates, L. McIntosh, *Scotland decides*, „The Times”, 18 IX 2014.

³⁸ M. Gardham, M. Settle, *Scotland says No but changes UK for good*, „The Herald”, 19 IX 2014.

44,65 i 55,25% oddanych ważnych głosów (nieważnych kart do głosowania zliczono 3429)³⁹.

Mając na uwadze odsetek zwolenników niepodległości Szkocji w momencie, w którym podpisywano porozumienie Salmonda z Cameronem, można stwierdzić, że kampania *Yes Scotland* w ciągu dwóch lat aktywnego przekonywania do swoich prosecesjonistycznych argumentów, zdołała zaskarbić sympatię dla idei niepodległej Szkocji wielu Szkotów, co przełożyło się na taki, a nie inny wynik, którego z całą pewnością nie można odczytywać jako spektakularnej porażki jednej, a przytłaczającego zwycięstwa drugiej ze stron. Blisko 45-procentowe poparcie udzielone secesjonistom oznaczało, że szkockie społeczeństwo, a przynajmniej ta jego część, która posiadała prawo udziału w wyborach i głosowaniach, zdawało się być w momencie przeprowadzenia plebiscytu podzielone, jak nigdy dotąd⁴⁰. Taka polaryzacja nastrojów może z kolei w nieodległej przyszłości doprowadzić do sytuacji, w której postulaty pełnej niezależności Szkocji w dalszym ciągu będą artykułowane, a referendum z 18 IX 2014 r. nie będzie uważane i postrzegane jako rozstrzygające sprawę na pokolenia, jak chciałby to widzieć chociażby D. Cameron.

Krótkoterminowe skutki szkockiego referendum

Tuż po ogłoszeniu wyników referendum niepodległościowego, lider SNP i zarazem Pierwszy Minister Szkocji, A. Salmond, odczytując jego rezultat jako swoją osobistą porażkę, podał się do dymisji, rezygnując z piastowanego stanowiska⁴¹, powierzając stery i w partii, i w rządzie swojemu zastępcy, N. Sturgeon⁴², która 19 XI 2014 r. została wybrana na nowego Pierwszego Ministra Szkocji.

³⁹ Scottish Independence Referendum, www.scotlandreferendum.info (20 IX 2014); *Post-referendum Scotland Poll*, www.lordashcroftpolls.com/wp-content/uploads/2014/09/Lord-Ashcroft-Polls-Referendum-day-poll-summary-1409191.pdf (20 IX 2014).

⁴⁰ *Tale of three towns... and a nation divided to the end*, „Daily Telegraph”, 19 IX 2014; *Szkoci urazili angielskich turystów*, „Rz”, www.rp.pl/artykul/30,1142549-Dazenia-niepodleglosciowe-Szkotow-zniechecily-angielskich-turystow.html (25 IX 2014).

⁴¹ *Salmond throws in the towel*, „Daily Telegraph”, 20 IX 2014; *Salmond quit. First Minister stands down after Scotland rejects independence*, „The Scotsman”, 20 IX 2014; L. McIntosh, F. Elliott, R. Sylvester, A. Thomson, *Salmond Quito as powers for Scotland are blocked*, „The Times”, 20 IX 2014.

⁴² Już na tak wczesnym etapie kariery politycznej ten sam autor, który napisał biografię Salmonda, pokusił się o przedstawienie sylwetki obecnej pierwszej minister szkockiego rządu. D. Torrance opisuje, jak pochodząca z klasy robotniczej dziewczyna z Ayrshire stała się jednym z najbardziej prominentnych szkockich i brytyjskich polityków. Dołączyła do SNP jako szesnastoletnia dziewczyna, jednak szybko została dostrzeżona przez władze partii tuż po wygranych

W niecały rok po historycznym referendum, które odbyło się w dniu 7 V 2015 r., SNP z programem *Stronger for Scotland*⁴³ uzyskała w wyborach do brytyjskiego parlamentu aż 56 z 59 przysługujących Szkocji w Izbie Gmin mandatów⁴⁴. Po tym sukcesie szkoccy nacjonałiści ponownie zaostrzyli retorykę: zaczęli domagać się kolejnych kompetencji w ramach procesu dewolucyjnego poprzez wprowadzenie *Scotland Bill*, by jeszcze większe uprawnienia (w tym fiskalne) zostały scedowane na władze w Edynburgu⁴⁵. Co więcej, stanowczo zaczęli sprzeciwiać się pomysłowi opuszczenia UE przez Wielką Brytanię, twierdząc, że dopóty wszystkie kraje tworzące Zjednoczone Królestwo nie wyrażą na to zgody, dopóki rząd D. Camerona nie powinien forsować takiego rozwiązania⁴⁶. Innymi słowy, tak długo, jak Szkoci będą przeciwnikami tzw. *Brexitu*, władze w Londynie nie mogą wymuszać na nich takiej decyzji⁴⁷. Wreszcie, ponownie podnieśli temat secesji, „nie wykluczając” potrzeby przeprowadzenia kolejnego, drugiego już referendum ws. niepodległości, licząc na rosnące poparcie dla tej idei w szkockim społeczeństwie⁴⁸.

Jak stwierdził Marek Zemanik⁴⁹ ze Scottish Conservative and Unionist Party (Szkockiej Partii Konserwatywnej i Unionistycznej, SCUP), największy problem z debatą na temat dalszych działań odnośnie statusu Szkocji polega na tym, że unioniści i zwolennicy zachowania Unii „muszą wygrywać co-dziennie”, tj. raz za razem odpierać argumenty secesjonistów, podczas gdy tym

przez SNP szkockich wyborach w 2007 r., kiedy to stworzyli rząd mniejszościowy. Początkowo postrzegana jako twardy, wojowniczy polityk, któremu brak umiejętności przyciągania do siebie tłumów, jaka charakteryzowała Salmonda, z czasem Sturgeon nieco złagodziła swój wizerunek i zaczęła wygrywać ze swoim mentorem w walce o głosy i uznanie wyborców. Sturgeon została piątym pierwszym ministrem Szkocji w listopadzie 2014 r., zdaniem biografy najlepiej przygotowanym do tej roli ze wszystkich jej poprzedników. D. Torrance, *Nicola Sturgeon. A political life*, Edinburgh 2015.

⁴³ Scottish National Party, *Manifesto 2015: Stronger for Scotland*, Glasgow 2015.

⁴⁴ www.geo.digiminster.com/election/2015-05-07/Results/PartyIndex (14 XI 2015); Taki, a nie inny wynik szkockich nacjonalistów przypisywany jest, co dla pomysłodawców idei brytyjskiej dewolucji może wydawać się paradoksalne, reformom, zainicjowanym przez rząd Tony'ego Blaira; Zob. F. Hill, P. Le Corre, *Blair's Bombshell*, Foreign Affairs, www.foreignaffairs.com/articles/united-kingdom/2015-05-04/blair-s-bombshell (5 V 2015).

⁴⁵ *The Scotland Bill Explained*, Scottish National Party, www.snp.org/the_scotland_bill_explained (15 XI 2015).

⁴⁶ *Szkoccy niepodległościowcy za Wielką Brytanią w UE*, 17 X 2015, „Rz”, www.rp.pl/Swiat/310179947-Szkoccy-niepodleglosciowcy-za-Wielka-Brytania-w-UE.html (15 XI 2015).

⁴⁷ O postawach Szkotów względem Unii Europejskiej i procesów integracji zob. P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja? Przyszłość Unii Europejskiej z perspektywy brytyjskiej*, „Analiza natolińska” 2013, nr 5, s. 1–61.

⁴⁸ Zob. www.whatscotlandthinks.org/questions/how-should-scotland-be-governed-five-options-5#line (15 XI 2015).

⁴⁹ Wywiad przeprowadzony 1 X 2015 r. w siedzibie szkockiego parlamentu.

drugim „wystarczy, że wygrają jeden jedyny raz”, tj. osiągną cel, do którego dążą, mianowicie niepodległość. W tej nierównej jego zdaniem walce obóz opowiadający się za hasłem *the best of both worlds* („to, co najlepsze z dwóch światów”) musi ze zdwojoną siłą i zaangażowaniem bronić swoich racji, ponieważ raz przeprowadzona secesja jego zdaniem oznaczała brak możliwości odtworzenia zerwanej w jej wyniku Unii.

Libertariańskie rozwiązanie szkockich dążeń secesjonistycznych

Przyglądając się wynikom szkockiego referendum niepodległościowego nieco bliżej i dokładniej, dostrzeżemy, że (procentowo) najwięcej głosów na „tak” oddali: wyborcy SNP, osoby w przedziale wiekowym 25–34 lata⁵⁰, oraz mieszkańcy Dundee, Glasgow, North Lanarkshire i West Dunbartonshire, gdzie ponad 50% uprawnionych do głosowania opowiedziało się za niepodległością⁵¹.

Przyjmując jako podstawę analizy problematyki secesjonizmu idee i filozofię polityczną libertarianizmu⁵² można by uznać, że bardziej uzasadnionym rozwiązaniem kwestii dążeń niepodległościowych byłoby zezwolenie na tzw. secesję na małą skalę (*small-scale secession*), dzięki której mógłby zostać przeprowadzony i zrealizowany model stopniowej decentralizacji i politycznej fragmentaryzacji Starego Kontynentu na wzór średniowiecznej Europy, postulowany m.in. przez Hansa-Hermanna Hoppego. Wg prezentowanej przezeń na kartach książek „Demokracja – bóg który zawiódł”, „Wielka fikcja” czy „What must be done koncepcji, rozsądnym rozwiązaniem byłoby zezwolenie ze strony rządu centralnego w Londynie na secesję tych czterech regionów, w których większość zagłosowała za niepodległością, prowadząc do powstania państw-miast Glasgow i Dundee, oraz niezależnych regionów North Lanarkshire i West Dunbartonshire, których funkcjonowanie byłoby (a przynajmniej są ku temu solidne podstawy, wynikające z teorii ekonomii⁵³) zbliżone do tego,

⁵⁰ *Post-referendum Scotland Poll*, www.lordashcroftpolls.com/wp-content/uploads/2014/09/Lord-Ashcroft-Polls-Referendum-day-poll-summary-1409191.pdf (20 IX 2014).

⁵¹ www.scotlandreferendum.info (20 IX 2014).

⁵² Szerzej omawiam tę kwestię w: P. Hankus, *Secesja przez pryzmat libertarianizmu*, www.legitymizm.org/multimedia-secesja-libertarianizm (10 XI 2015); a także *idem*, *Elementy teorii stosunków międzynarodowych w libertarianizmie*, [w:] *Publikacja pokonferencyjna Ogólnopolski Zjazd Internacjologów Studentów*, red. M. Machaj, M. Nadziak, A. Chruszczewska, Warszawa 2014, s. 459–461.

⁵³ Małe państwa lub państwa-miasta nie mogą pozwolić sobie na długoterminowe utrzymywanie barier handlowych i taryf. Równie szkodliwe okaże się dla nich wprowadzanie regulacji i wysokiego opodatkowania na rodzimych, lokalnych przedsiębiorców, podobnie jak restrykcji względem jednostek-obywateli i ich praw, ponieważ – o ile możliwość swobodnego

jakie znamy m.in. z Monako, Singapuru, Liechtensteinu, Hong Kongu czy San Marino⁵⁴.

W związku z powyższym, rozpatrując możliwość przeprowadzenia kolejnego referendum niepodległościowego, czego nie wykluczają zarówno Salmond⁵⁵, jak i Sturgeon⁵⁶, należałoby zezwolić na zorganizowanie go w taki sposób, aby terytorium Szkocji nie było traktowane jako monolit, innymi słowy, aby decyzja każdego z hrabstw (a nawet miast) została uszanowana. Przykładowo, gdyby w kilku z nich, powiedzmy na Orkadach i Hebrydach, większość opowiedziała się za secesją, to niezależnie od wyniku w pozostałych regionach, taka suwerenna decyzja mieszkańców Orkadów i Hebrydów winna być respektowana. Zgodnie bowiem z libertariańskim stanowiskiem ws. secesji (czerpiącym z dorobku klasycznego liberalizmu⁵⁷) to jednostki i grupy jednostek, zamieszkujące dane terytorium, w szczególności, gdy należy ono do nich (jest ich własnością), mają wyłączne prawo do decydowania o przynależności państwowej bądź jej braku, tj. opowiedzeniem się za łaodem naturalnym *vel* społeczeństwem prawa prywatnego w hoppeańskim rozumieniu⁵⁸.

Pamiętać jednak należy, iż najważniejszą „bitwą”, jaką muszą stoczyć i wygrać secesjoniści nie jest ta, którą trzeba przeprowadzić na polu bitwy czy na froncie, ale na polu idei i myśli. Secesjoniści muszą bowiem przekonać pobratymców i ziomków do swoich racji, wykazać ważkość sprawy, za którą się opowiadają, słowem: sprawić, by idea ładu opartego o własność prywatną zyskała szeroką akceptację. Zamiast uciekać się do środków odwołujących się do groźby użycia

podróżowania i przemieszczania się nie zostanie ograniczona bądź zakazana – wspomniane podmioty czy jednostki będą mogły opuścić terytorium nadmiernie eksploatującego, ograniczającego prawa człowieka państwa, co odbije się negatywnie na jego sytuacji. W związku z powyższym, gdyby w niepodległej Szkocji decydenci starali się jeszcze bardziej rozbudowywać państwo opiekuńcze, wielu, jeśli nie wszyscy, z najbardziej zamożnych po prostu wyemigrowałoby do miejsc, w których aparat państwowy w mniejszym stopniu drenuje kieszenie podatników, by sfinansować swoje interwencjonistyczne programy; B.K. Marcus, *Why Libertarians Wanted Scotland to Secede*, www.fee.org/the_freeman/detail/why-libertarians-wanted-scotland-to-secede (24 IX 2014).

⁵⁴ A. Kreptul, *Scotland and the Hoppean Blueprint for Secession*, www.mises.org/library/scotland-and-hoppean-blueprint-secession (5 XI 2014); A. Macleod, *A Free Market Case for Independence: Let's Make Scotland Like Hong Kong*, www.mises.org/blog/free-market-case-independence-let%E2%80%99s-make-scotland-hong-kong (25 IX 2015).

⁵⁵ *Salmond: Second Scottish referendum 'inevitable'*, www.bbc.com/news/uk-politics-33667760#sa-ns_mchannel=rss&ns_source=PublicRSS20-sa (26 VII 2015).

⁵⁶ N. Sturgeon, *#SNP15: Nicola Sturgeon's Conference Closing Address*, www.snp.org/_snp15_nicola_sturgeons_conference (15 XI 2015).

⁵⁷ Zob. L. von Mises, *Liberalizm w tradycji klasycznej*, Kraków 2009, s. 149–152.

⁵⁸ H.-H. Hoppe, *Demokracja – bóg, który zawiódł. Ekonomia i polityka demokracji, monarchii i ładu naturalnego*, Warszawa 2006, s. 30.

lub zastosowania przymusu, kluczem do zwycięstwa jest dobrowolne wsparcie ze strony ludności⁵⁹.

Na zakończenie warto dodać⁶⁰, że secesja nie musi oznaczać jednego aktu, jednego wydarzenia, które na całym terytorium uprzednio kontrolowanym przez dane państwo ustanowi z miejsca wolne, libertariańskie społeczeństwo. Secesja przyjmuje raczej postać stopniowego, spontanicznego procesu, obejmującego wiele różnych (pod)obszarów, różnych grup i warstw ludności, w różnym czasie. Być może jednym z kroków na drodze do rozpoczęcia zakrojonych na szeroką skalę procesów secesjonistycznych, tak w Wielkiej Brytanii, jak w Europie, byłoby wprowadzenie do podstawowych aktów prawnych, jak konstytucje, zapisów na wzór tych, które znajdują się w konstytucji Księstwa Liechtenstein z 5 X 1921 r., zmienionej ustawą konstytucyjną z 16 III 2003 r., w szczególności zaś art. 4 ust. 2. Zgodnie z tym, poszczególnym gminom przysługuje prawo wystąpienia ze związku państwowego, gdzie o rozpoczęciu procedury wystąpienia decyduje większość obywateli zamieszkałych w danej gminie i uprawnionych do głosowania.

SŁOWA KLUCZOWE

Szkocja, referendum, niepodległość, secesja

KEYWORDS

Scotland, referendum, independence, secession

S u m m a r y

The Scottish referendum on independence as an example of secessionist aspirations in Europe

The article discusses the issue of secessionist aspirations in Europe, focusing on the case of Scotland's aspirations for independence manifested in the course of the referendum on independence that was held on the 18th of September 2014 in Scotland. While analysing reasons and consequences of the Scottish plebiscite the author ponders the future of Scotland, taking into account demands of the ruling Scottish National Party (SNP) and political philosophy of libertarianism on the one hand and signalizes possible versions of carrying out secession according to the will of people who inhabit these areas, where pro-secessionist demands are supported by the majority of the society members, on the other hand.

⁵⁹ J.G. Hülsmann, *Secession and the Production of Defense*, [w:] *The Myth of National Defense: Essays on the Theory and History of Security Production*, red. H.-H. Hoppe, Auburn 2003, s. 401–402.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 413.